

Muş/Varto Tepeköy Höyüğü Tunç Çağları

Bronze Ages of the Muş/Varto Tepeköy Mound

Sabahattin Erdoęan¹ , Mikail Erçek² , Yunus Çiftçi³ , Hanifi Biber¹ ,
Hakan Yılmaz¹ , Gulan Ayaz¹

ÖZ

Doğu Anadolu Bölgesi, dağlık bir bölge oluşu ya da iklimsel elverişsizliğine rağmen önemli bir güzergâh veya önemli bir mesken konumunda olmuştur. Tarih öncesi çağlardan beri sürekli yerleşim görmüş, çoğu büyük kültürün, krallığın ve devletin odak noktası olmayı başarmıştır. Özellikle Kalkolitik Çağ sonlarında başladığı düşünölen büyük göçler ve bunun devamında gelen kültürler bölgeyi anayurtları gibi kullanmaya devam etmiştir. Aynı şekilde Muş Bölgesi içinde geçerli olan bu göç dalgaları sadece yüzey araştırmaları ile belirlenirken, Tepeköy Höyük kazıları ile bu veriler belgelenmiştir. Tepeköy, Muş Bölgesinde yapılan tabakalı ilk höyük kazısı olması açısından önemlidir. Höyükte yapılan kazılar sonucu; Orta Çağ, Demir Çağ ve Tunç Çağı tabakalarına ulaşılmıştır. Özellikle Erken Tunç Çağı (ETÇ) ve Orta Tunç Çağı (OTÇ) kültürlerinin çok iyi izlenebildiği yerleşimde hem mimari hem de buluntular açısından zengin özellikler görölebilmektedir. Demir Çağlarının Erken ve Orta Demir (Urartu) Dönemleri'ne ait veriler sunması açısından da oldukça önemli bir höyüktür. Erken Transkafkasya Kültürü ile başlayan ve günümüze kadar sürekli kullanılan höyük hem Muş Bölgesi hem de Doğu Anadolu Bölgesi tarihi için çok önemli veriler sağlamaktadır. Tabakalanması, mimari öğeleri ve diğer buluntu grupları ile birlikte birçok soruya cevap vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Anadolu Arkeolojisi, Muş Tarihi, Erken Tunç Çağ, Orta Tunç Çağ

ABSTRACT

The Eastern Anatolia Region has been an important route or an important residence despite being a mountainous region and with its climatic challenges. It has been inhabited continuously since prehistoric times and managed to become the focal point of many great cultures, kingdoms, and states. Specifically, the great migrations thought to have started at the end of the Chalcolithic Age and the subsequent cultures continued to use the region as their homeland. These migration waves, in the Muş Region, have previously been documented by only limited research. Now, more data have been collected with the Tepeköy Mound excavations. Tepeköy is an important mound as it is the first layered mound excavation in the Muş Region. The excavations Medieval, Iron Age and Bronze Age layers where some rich features of the architecture and objects could be seen. It provides data on the Early and Middle Iron (Urartian) periods of the Iron Ages. Mound, which started with the Early Transcaucasian Culture and used continuously until today, provides crucial data for the history of both the Muş Region and the Eastern Anatolia Region. Being a unique center with its stratification, architectural elements and other finds, the mound may answer many questions on the history of the region and transcaucasian migrations.

Keywords: Eastern Anatolian Archeology, Muş Region History, Tepeköy Mound, Early Bronze Age, Middle Bronze Age

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Van, Türkiye

²Mikail Erçek, Ahlat Müze Müdürlüğü, Bitlis, Türkiye

³Baęimsiz Araştırmacı, Mardin, Türkiye

ORCID ID: S.E. 0000-0002-1957-0279;
M.E. 0000-0001-9866-9463;
Y.Ç. 0000-0001-5547-7613;
H.B. 0000-0003-3719-4120;
H.Y. 0000-0002-2399-5085;
G.A. 0000-0002-7228-073X

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Sabahattin Erdoğan,

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü, Van, Türkiye
E-mail: sabahattinerdogan@gmail.com

Başvuru/Submitted: 25.11.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested: 08.12.2021

Son Revizyon/Last Revision Received: 20.12.2021

Kabul/Accepted: 21.12.2021

Atıf/Citation: Erdoğan, S., Ercek, M., Ciftci, Y., Biber, H., Yılmaz, H., & Ayaz, G. (2021). Muş/Varto tepeköy höyüğü tunç çağları. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 25, 61–86. <https://doi.org/10.26650/anar.2021.1028162>

EXTENDED ABSTRACT

The Muş Region, and even the Upper Murat Region, is one of the least explored archaeological sites. This makes it difficult to understand the past of the region, and establish a connection with other researched regions around it. The Malatya-Elazığ, and Erzurum-Kars regions and a part of Van Lake Basin were better researched and excavated than the Muş Region. In places such as Muş, Bingöl and Bitlis, which are in the middle of the aforementioned regions, the research has been limited. The studies carried out have mostly been research and excavations of later periods.

Transcaucasian migrations, which almost completely affected Eastern Anatolia at the end of the Chalcolithic Age, attracted the attention of many researchers. Many interrelated theories on the subject were proposed, and there were attempts to draw a chronological map and evaluation of the region until the end of the Iron Age. However, the fact that the mentioned places such as Muş, Bitlis and Bingöl are not fully explored renders a limited understanding of these periods. Rescue excavations carried out in these provinces in recent years have begun to fill this data gap to some extent. One of these rescue excavations is at the Tepeköy Mound, which is within the borders of the Varto district of Muş. Salvage excavations were carried out at the mound in 2014, 2017 and 2018 under the direction of the Ahlat Museum within the scope of the Alparslan Dam HEPP project. With the beginning of the excavation at the mound and the examination of the data obtained, the above-mentioned problems were eliminated to some extent. In particular, the concrete data gathered establish a relative chronology of the region a regarding its history.

The construction of a modern village around the Tepeköy Mound, has severely damaged, the archaeological site. In addition, treasure pits and soil transports have damaged the archaeological remains in some areas to almost non-existence. Despite this, the findings uncovered have at least helped obtain information about the cultures that lived in the areas around the mound.

The earliest layer of the mound revealed an Early Transcaucasian/Karaz Culture, which manifested itself prominently in the Eastern Anatolia Region at the end of the Chalcolithic Age. This culture, which was mostly confined to the Early Bronze Age, also corresponds to the same periods in the Tepeköy Mound (according to C14 results). This layer, which is under a very thick cultural soil, is represented by three building layers. Some good data regarding this culture were obtained, specifically in the excavations made in the Erzurum-Kars Region. A comparison of the Early Transcaucasian (ETr) layer of the Tepeköy Mound with the settlements in this region, revealed both similarities and differences in their features. There is a continuity with the architecture, metal, pottery and other find groups as well as local, mound-specific uses. These local features, specifically observed in the pottery area,

reveal a difference compared with other cultural settlements. This means that while only ware groups belonging to the culture and identified with it were uncovered in the earliest building level of the ETr layer in Tepeköy, they appeared together with very different pottery in the late building level. While there is no visible change in the architecture, the differentiation of pottery and some small finds raises other questions. This different pottery group mentioned is seen in the Middle Bronze Age layer as well, which is the second layer of the mound. However, they were found in different forms and in better quality. In the Middle Bronze layer, there are some differences not only in pottery but also in architecture. There are additions such as multi-room structures, large stoves/ovens, and storage units. Meanwhile, basically, the old architectural system seems to continue such as masonry techniques and adobe features. Although the Middle Bronze layer is architecturally similar to the ETr layer, it is noteworthy that there is a settlement from the Middle Bronze Age, a plain settlement in the region. The Middle Bronze Age in this region was mostly studied from the tombs, surveys and purchased materials from the museums. Consequently, researchers defined this period as a purely pastoral or shepherd culture. However, this knowledge will now change with this layer unearthed at the Tepeköy Mound.

Giriş

Doğu Anadolu Bölgesi'nin yükseltisinin fazla olması, dağlık alanların fazla yer kaplaması ve karasal iklimin dezavantajlarından dolayı geçmişten günümüze yerleşime pek müsait olmadığı düşünülmektedir. Ancak durum bundan daha fazlasını göstermektedir. Özellikle son dönemlerde yapılan arkeolojik kazılar, yüzey araştırmaları ve diğer çalışmalarla birlikte bölgenin Paleolitik ve Neolitik Çağ'larda da kullanıldığı (Kökten 1947; Baykara ve ark., 2018), yerleşim olmamasına karşın bölgede bulunan doğal kaynaklardan (özellikle obsidyen ve maden bakımından) dolayı tercih edildiği görülmektedir. Buna rağmen yerleşimlerin daha yaygın olması ve gerekse de çalışmaların bu alanlarda yoğunlaştırılmasından dolayı bölgenin Kalkolitik, Tunç ve en önemlisi Demir Çağları hakkındaki bilgilerimiz daha kapsamlıdır. Ancak bu bilgiler dahi kendi içinde farklılık göstermektedir. Bunun sebebi ise bölgede yeterince araştırılmayan alanların olmasıdır.

Özellikle Yukarı Murat Havzası bu kapsamda eksik kalmış bölgelerden biridir. Son dönem çalışmalarıyla birlikte bu eksiklik az da olsa giderilmeye başlamıştır. Özellikle Muş ve Bingöl illerinde yapılan kurtarma kazıları bölgenin çevreyle olan olası ilişkilerini açıklama ve aynı zamanda bilgi sahibi olunmasına olanak sağlamıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin orta kısmına dair bilgilerimizin bu denli eksik kalması aslında bölge genelinin anlaşılmasını da zorlaştırmaktadır. En azından Tepeköy Höyük ve Murat Höyük kazıları bu eksikliklerin giderilmesine ve bölge genelinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Keza höyükte 2014, 2017 ve 2018 yıllarında yapılan arkeolojik kurtarma kazıları nispeten yeterli düzeyde bilgi sahibi olmamamızı sağlamıştır.

Doğu Anadolu'nun kuzeyi, doğusu ve batısı arasında köprü vazifesi gören bu alan aslında kilit noktalardan biridir. Dönem geçişlerinin, farklı bölgelerde ortaya çıkarılan ortak kültürlerin anlaşılmasının ve genel kronolojinin yeniden gözden geçirilmesinin önü Tepeköy kazıları ile birlikte bir nebze de olsa açılmıştır. Bu çalışmada özellikle Tepeköy Höyük kazıları ve bu kazılarda elde edilen verilerin diğer bölge yerleşimleri ile birlikte alınmasının sebebi budur. Bölgenin genel haritası üzerinden Erken Transkafkasya Kültürü, Orta Tunç Kültürü, Demir Çağları ve bunlarla ilişkilerin tümü ele alınmaya çalışılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin kronolojisi ve geçmiş kültürlerinin yeniden yorumlanması Tepeköy Höyük ile şekillenmeye başlayacaktır.

Konum ve Tabakalanma

Tepeköy Höyüğü, Muş ili Varto İlçesi Tepeköy köyünün hemen kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Erzurum Muş yolunun 40. kilometresinde yer alan höyüğün batısında eski Muş Erzurum karayolu, doğu, kuzey ve güneyinde ise Kaynarca Deresi (Bingöl Çayı) geçmektedir (Harita 1). Derenin çevrelediği yerlerde höyük 14 m yüksekliğe ulaşırken doğu kesiminde yükseklik oldukça düşmektedir. Höyük, 35 m çapındadır, ancak höyüğün üstüne

ve etek kısımlarına yapılan modern köyden dolayı daha büyük olduğu düşünülmektedir (Resim 1).

Höyük, HES (Hidroelektrik Santrali) Projesi- Alparslan Barajı II' nin su toplama alanında kaldığı için kurtarma kazıları 2014, 2017 ve 2018 yıllarında Ahlat Müze Müdürlüğü Başkanlığı'nda gerçekleştirilmiştir. Tepeköy ile ilgili ilk bilgiler Prehistorik araştırmalar kapsamında 1945 yılında Muş Bölgesi'ni de araştıran Kılıç Kökten'e aittir. Tepeköy ile ilgili olarak höyük olabilir notunu düşen Kökten höyüğü uzaktan görmüş ve fakat çalışma gerçekleştirmemiştir (Kökten 1947, s. 463). Daha sonra ise 1991-93 yıllarında Alparslan Barajı I için yüzey araştırmaları gerçekleştiren M. Rothmann höyüğe uğramış ve ele geçen seramiklerden hareketle höyükte birkaç farklı tabakalanma oluşturmuştur. Rothmann 1994 yayınında höyükte Erken Tunç II-III, Orta Tunç Çağı ve Demir Çağı'nın olduğunu ifade etmiştir (Rothmann 1994, s. 294, Tablo 1). 2004 yayınında ise sadece Demir Çağı'nın olduğunu belirtmiş ve bunu ise Erken Demir Çağı ile Urartu dönemi olarak ele almıştır (Rothmann 2004, s. 129, Tablo 1). Son olarak 2011 yılında Hanifi Biber ve ekibi tarafından höyük araştırılmış ve bunun sonucunda ele geçen malzemelerden yola çıkılarak Orta Demir Çağı ve Orta Çağ'a ait veriler elde edildiği bildirilmiştir (Biber ve Çavuşoğlu 2013, s. 307).

Tepeköy Höyük kazılarında elde edilen veriler ve C14 tarihlendirme yöntemi ile birlikte Erken Transkafkasya Kültürü (Erken Tunç Çağı), Orta Tunç Çağı, Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı (Urartu), Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi köy yerleşimlerine ait tabakalar tanımlanmıştır. Höyükte yapılan çalışmalar biraz yüzeysel kalmış, çoğunlukla Demir Çağları ve Orta Tunç Çağlarına ait tabakalara yoğunlaşmış, Erken Tunç Çağı'na (Erken Transkafkasya/Karaz Kültür) ait tabakalar ise sondaj çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır (Resim 2). Orta Tunç Çağı verileri ise oldukça zengin ve bölge için farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Demir Çağları küçük buluntu ve çanak-çömlek grupları bakımından baskın olmasına karşın mimari olarak zayıftır. Çukurlar ve modern köy tahribatı bu tabakalara çok zarar vermiştir.

V. Tabaka: Erken Transkafkasya Kültürü (Erken Tunç Çağı)¹

- **Va** Erken Yapı Katı MÖ 2777 – 2579 (cal BC %70,3)
- **Vb** Orta Yapı Katı MÖ 2465 – 2278 (cal BC %89,7)
- **Vc** Geç Yapı Katı

IV. Tabaka: Orta Tunç Çağı

- **IVa** Erken Yapı Katı MÖ 1955 – 1767 (cal BC %95,4)
- **IVb** Orta Yapı Katı MÖ 1437 – 1288 (cal BC %95,4)
- **IVc** Geç Yapı Katı

1 Sunulan veriler ve tarihler materyal kültür değerlendirmeleri ve C14 tarihlendirme yöntemiyle elde edilen sonuçlardır. Höyükten alınan 9 adet numunenin C14 analizleri Beta Analytic laboratuvarlarında gerçekleştirilmiştir.

- V. Tabaka: Erken Tunç Çağı (Erken Transkafkasya Kültürü – Karaz Kültürü)

Tepeköy'ün Erken Transkafkasya Kültürü tabakasına ait mimari öğeler oldukça geniş bir arkeolojik dolgu toprağının en alt kısmında yer almakta olup, birkaç sondaj çalışması ile gün yüzüne çıkarılması mümkün olmuştur. Genel olarak mimarisini ele aldığımızda ise üç evreli bir aşama izlediği görülürken, bu evreler kendi içinde farklılık ve benzerlik göstermektedir.

Geç yapı katında mimari, yapılar genellikle dikdörtgen planlı olup çoğunlukla da birden fazla bölüm/odalı olarak inşa edilmiştir. Odalar yapının içten bölümlere ayrılmasıyla ya da yapıya eklemeler yapılarak oluşturulmuştur (Resim 3-4). Höyüğün kuzey alanında genişletilen sondaj çalışmasında bahsi geçen dikdörtgen planlı yapının bir kısmının ikincil bir kullanımda koridor benzeri bir alanın depolama alanı olarak kullanıldığı fark edilmiştir. Bu alanda yanmış tahıllarla birlikte bir pişmiş toprak damga mührü “Çeç²” ele geçmiştir. Höyüğün 52 km güney batısında yer alan Murat Höyüğü Erken Tunç Çağı III tabakasında da depolama işlevli olabilecek benzeri taş temelli dikdörtgen planlı yapılar söz konusudur (Özdemir 2021, s. 50). Yine aynı şekilde Tepeköy'de olduğu gibi Murat Höyük'te de benzeri çeç damga mührün ele geçmesi aynı dönemde iki merkez arasındaki ilişkinin boyutunu göstermektedir (Özdemir ve Özdemir 2021, s. 38).

Orta yapı katında mimari, kare ya da dikdörtgen planlı, çok odalı ve küçük eklemelerden oluşmaktadır (Resim 5). Ele alınan dikdörtgen ve kare planlı yapıların temel sıraları fazla düzgün olmayan taşlarla harç kullanılarak yapıldığı ve sıvalı duvarların ise oldukça büyük kerpiç bloklarla (0.60x0.60 m ölçülerinde ve 0.20 m kalınlıkta) yükseltildiği görülmektedir. Taş temelli yapıların görülmediği Karagündüz Höyük'te aynı ebatta kerpiçlerin varlığına dair bilgiler verilmiştir (Sevin, Kavaklı, & Özfirat, 2000, p. 411).

Erken yapı katında mimari, kültürün erken yerleşim yerlerinden oldukça iyi bilinen yuvarlak planlı yapılardan oluşmaktadır. Yuvarlak yapılara ait tabaka yüzeyden yaklaşık 9,00 m derinlikte ortaya çıkarılmıştır. 5 x 3 m ölçülerinde açılan sondaj I içinde yer alan yuvarlak yapıların sadece bazı kısımları görülmektedir. Ancak yine de çıkarımlar yapmaya yetmektedir. Ortaya çıkarılan üç adet yapı birbirine bitişik inşa edilmiş, hatta doğuda bulunan yapının duvarı diğer yapının duvarı üzerinden yükseltilmiştir. Çapları 4.00-5.00 m arasında değişen bu yapıların alt kısmı geniş iken üst kısma doğru yükselerek daraltılmış bir kubbe biçimi verilmektedir (Resim 6-7).

Kültürün oldukça yaygın kullanılan 1,00 m çapındaki yuvarlak biçimli sabit ocakları, üç ayaklı taşınabilir ocakları yapı içlerinde ve dışlarında olmak üzere bol miktarda ortaya

2 Daha çok Erken Tunç Çağı'nda görülen, tarım ürünlerinin korunması ve depolanması amacıyla kullanılan bu pişmiş toprak damga mühürler “Çeç Damga Mühür” olarak da bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kökten 1947).

çıkarılmıştır. Ancak kültürle özdeş yonca biçimli, yapı içinde sabit olan ocaklarla ilgili herhangi bir bulgu olmaması ilginçtir. Özellikle üç ayaklı olduğu düşünülen çıkıntılı taşınabilir ocakların parçalarına höyükte çok fazla rastlanmıştır; ancak sağlam bir örnek ele geçmemiştir. Bunlardan en önemlisi ise sondaj içinde oldukça fazla yanık malzeme ile ele geçen kırık ocak ve ateş görmüş ufak pişirme kabı *in-situ* olarak bulunmasıdır. Bu örnek, bahsi geçen ocakların kutsal ocaklar ya da kap altlıkları gibi farklı ve kesin olmayan tanımlamalarına (Işıklı, 2011: 76) katkı sunacak gibidir.

Diğer buluntu grupları ise, olasılıkla kaide (andiron) olarak kullanılmış pişmiş toprak objeler, kemik iğneler, spatulalar, kalıplar ve toplu halde ele geçmiş birbirine bronz tellerle geçirilmiş orak, orak sapları, spiral objeler ve delici aletlerden oluşan bronz aletlerden oluşmaktadır. Özellikle yerleşimin kuzey alanında bu tabakaya ait çok miktarda ağırlık, ağırşak ve kemik-metal iğnelerin birlikte bulunması akla bir işlik ya da dokuma atölyesi olabileceğini getirmektedir (Resim 8-12). Bahsi geçen tabakada farklı alanlarda olmak üzere çok miktarda insan kemiği ele geçmesine karşın herhangi bir mezara rastlanmamıştır. Yerleşimde kültüre ait yuvarlak evlerin içinde bol miktarda hayvan kemiğinin ele geçmesi ve bazılarının üzerinde yanık izlerinin görülmesi bu yapıların daha sonra çöplük olarak kullanıldığını göstermektedir.

Çanak-çömleklerde çoğunlukla kahverengi olmak üzere dış-ıç farklı, siyah, gri ve krem renkli mal grubuna ait örnekler ele geçmiştir. Tipolojide çömlek grubu geniş yer tutarken çanaklar, bardaklar, testiler ve depolama kapları da bulunmaktadır (Resim 11). Sayılan özellikler kültürün genel örnekleri iken Tepeköy yerleşiminde bunlarla birlikte çok farklı bir kültüre ait ya da farklı bir üretim örneği gösteren çanak-çömlek parçaları ele geçmiştir. Bu örnekler Erken Transkafkasya Kültürü tabakasına inildiği andan itibaren daima kültürün karakteristik seramik bulguları ile birlikte toplanmıştır. Oldukça kaba işçilik gösteren bu mal grubu, kalın cidarlı örneklerinin yanında ince cidarlı, saman, taşçık ve mika gibi katkıların çok olduğu, elde, düzgün olmayan biçimlendirmeleriyle farklılıkları belli olan çanak-çömleklerden oluşmaktadır. Genelde kahverengi, kahverenginin tonlarının çok kullanıldığı bu grupta yine çok miktarda turuncu renkte örnekler de bulunmaktadır. ETr kültürü malzemesinden farklı olan bu çanak-çömlek grubu biçimsel olarak pişirme kaplarına benzeseler de mal grupları, katkıları ve tipolojileri ile farklı bir kültür ya da yerel bir kültür izleri vermektedirler (Resim 12). Özellikle çok büyük depo kaplarından, düz ağızlı, düz boyunlu çömleklere, yayvan, düz ağızlı çanaklarına ve bardak-kadeh tiplerine kadar değişkenlik göstermektedirler. Yukarıda bahsi geçen farklı mal grubuna ait veriler Tepeköy Höyük dışında Sos Höyük ve Murat Höyük'te de görülmektedir (Sagona ve ark. 1997, s. 183; Özdemir 2021, s.57).

IV. Tabaka: Orta Tunç Çağı

Tepeköy Höyük yerleşiminin bu tabakasına ait veriler kuzey ve güney alanlarda ortaya çıkarılan mimari örnekler ve buluntu grupları ile temsil edilmektedir. Özellikle kuzey alanda Erken Transkafkasya Kültürü tabakasının hemen üzerinde ortaya çıkarılan dikdörtgen planlı yapı ve bu yapı içinde bulunan at nalı biçimli, bezemeli ocak oldukça önemli buluntu grubunu oluşturmaktadır. Mimari genellikle 0.80-1.00 m genişlikte taş temeller üzerine kerpiç bloklarla yükseltilmiş çok odalı yapılardan oluşmaktadır (Resim 13-15). Kerpiç özelliklerine bakıldığında neredeyse Erken Transkafkasya Kültürü örnekleri ile ölçü ve biçim bakımından benzer oldukları görülmektedir. ETÇ'den gelen devamlılığın aslında çanak-çömleklerde de görüldüğü ancak kültürün karakteristik örneklerinden ziyade onlarla birlikte ele geçen yerel karakterli farklı mal grubu örneklerinin de devamlılığı söz konusudur. Tıpkı Arslantepe' de olduğu gibi (Frangipane, 2003: 21). Erken Tunç' tan Orta Tunç'a kadar birden fazla kültür izleri Tepeköy'de de görülmektedir.

Yerleşimin kuzey alanında yaklaşık 8.00x10.00 m ölçülerinde, birkaç odası bulunan büyük bir yapı ortaya çıkarılmış, yapının güney kesiminde bulunan odanın bir depolama alanı olarak kullanıldığı ve bunun hemen batısındaki alanda ise "" biçimli, genellikle at nalı biçimli olarak tabir edilen ocak yapısı ortaya çıkarılmıştır. Ocak yapısının oldukça iyi bezendiği, hemen önünde ise Erken Transkafkasya Kültürü'nün büyük, yuvarlak ocaklarına benzer bir sistemle yapılmış küçük bir tabla ile tamamlandığı görülmektedir. Bahsi geçen tabla bir nevi platform olarak da kullanılmıştır. Kazılar sırasında bu tablanın hemen üzerinde ve kenarında olasılıkla güneşte kurutulmuş topraktan yapılmış iki adet kaide ve yine bunlarla ilişkili olduğunu düşündüğümüz iki adet topraktan hayvan başı (boğa?, kurt/köpek) ele geçmiştir. Ocağın iki kenarına konumlandırıldığı düşünülen bu buluntular ocağın oldukça önemli olduğunu, işlevselliğinin yanında kültürel bir yanının olduğunu da göstermektedir (Resim 16-17). Ocağın önünde ve yanındaki kırık tabla parçalarından en az üç yenileme geçirdiği anlaşılmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Tepeköy Orta Tunç Çağı ocağına benzer bir örnek daha önce ele geçmemiş, ancak farklı örneklerinin özellikle Erken Transkafkasya Kültürü'nde Cinis (Bakınız; Ceylan, 2001: 30), Güzelova, Norşuntepe (Hauptmann, 1982: 20-21) ve Korucutepe (van Loon, 1973: 366-375; Işıklı, 2011: 152, Res. 34) yerleşimlerinde ele geçtiği bilinmektedir. Büyük yapının diğer odalarında ise günlük işleri gösteren öğütme taşları, vurgaçlar ve havaneleri ele geçerken çok miktarda ağırşak, ağırlık, kemik ve bronz iğneler de bulunmuştur (Resim 18-20).

Bu tabakanın diğer bir önemli bulgusu güney alanda oldukça geniş bir kısımda iri taşlarla inşa edilen ancak çok fazla tahrip olmuş büyük ocak/fırın yapısıdır. Fırının tam şekli ortaya çıkmasa da etrafında bulunan küllü alanlardan anlaşıldığı kadarıyla uzun bir süre kullanılmış ve ihtimalle kendi döneminde tahrip edilmiştir. Bu fırının hemen üzerinde oldukça sağlam durumda bir bronz balta, kenarında ise içleri tahıl ve boncuklarla dolu onlarca çanak-çömlek ele geçmiştir.

Tabakanın çanak-çömlek grupları bölgede çok iyi bilinen ve genellikle Orta Tunç Çağı'na tarihlenen oldukça kaliteli, genellikle kırmızı/kiremit ya da kahverengi tonlarında renkleriyle kendini gösteren örneklerden oluşmaktadır. Bunların yanında siyah, krem ve gri renkli örneklerde az sayıda bulunmaktadır. Çanak, çömlek, kase ve meyveliklerden oluşan seramikler istatistiksel olarak değerlendirildiğinde çanakların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Tabakanın en ilginç özelliği ise Orta Tunç Çağı ile özdeş kabul edilen “Orta Tunç Boyalıları” veya “Aras Boyalıları” na (Özfirat, 1999: 1-2) ait hiçbir örneğin ele geçmemesidir. Üretime ait ya da en azından kırılmış örneğe ait hiçbir kanıt olmaması bir hayli ilginçtir. Genellikle mezar alanlarında bulunan bu örneklerin özel üretim oldukları, yerleşim yerinde kullanılmadıkları akla gelmektedir. Ancak Tepeköy’de Orta Tunç Çağ verilerinin ele geçtiği kazı alanının büyüklüğü göz önüne alındığında, bölge ve özellikle de merkez özelinde böyle bir genelleme yapmaya ihtiyatla yaklaşıyoruz.

Yerleşimin Orta Tunç Çağı tabakasına ait hiçbir mezar bulunmadığından insan kemikleri için kesin bir şey söylemek güçtür ancak oldukça fazla hayvan kemiği toplanmıştır. Yapıların dam/çatı kısımları ile ilgili somut veriler yoktur. İhtimalle yukarıda bahsedilen kültürel devamlılıktan yola çıkılarak aynı tip oluşumlardan bahsetmek mümkündür.

Tartışma ve Sonuç

Erken Tunç Çağ kültürü, Doğu Anadolu Bölgesi’nde Kalkolitik Çağ sonlarında belirlemeye başlayan ve Orta Tunç Çağı başlarına kadar devamlılığı olan bir kültür izlenimi vermektedir (Peeters 2004, s. 543; Palumbi 2008, s. 7-11; Işıklı 2011, s. 50; Biber ve Çiftçi 2017, s. 5-7).

Kuras-Aras Kültürü (Kuftin 1943), Kafkasya’nın Eneolitik Kültürü (Arsebük 1974), Yanık Kültürü (Burney 1971), Doğu Anadolu Erken Tunç Çağı Kültürü (Burney 1971), Karaz Kültürü (Koşay-Turfan 1959), Khirbet Kerak Kültürü (Amiran 1952) ve Erken Transkafkasya Kültürü (Burney 1971; Russel 1980) olarak da bilinen bu kültür oldukça geniş bir bölgeye yayılmış ve dolayısıyla da farklı adlandırmalar almıştır. Bu anlamda söz konusu dönem için “coğrafi ve kronolojik büyüklük” değerlendirmesi yapılabilmektedir. (Işıklı 2019, s. 143).

Yer ve zaman ilişkisi içinde çok geniş bir coğrafyaya yayılan ve uzun bir zaman dilimini kapsayan Kura-Aras kültürü kısaca veya kolayca özetlenememektedir (Palumbi ve Chataigner 2014, s. 258). Ancak söz konusu kültürün tanımlayıcı veya ayırt edici ana unsurları bulunmaktadır. Kırmızı Siyah Perdahlı seramikler ile konut ve kültürel mekanlarda olabilen at nalı şeklindeki ocaklar kültürün ana unsurlarındandır. (Palumbi ve Chataigner 2014, s. 258).

Doğu Anadolu Bölgesi’nin birçok yerinde yapılan kazılarda varlığı kanıtlanan bu kültür kendine özgü özellikleriyle farklı bir araştırma konusu olmaktadır (Palumbi 2008, s. 7-11; Işıklı 2011: 23; Biber ve Çiftçi, 2017: 5-7). Söz konusu kültür ile ilgili önemli vurgulardan

biri de geniş coğrafya içerisindeki bölgeseliktir. Bu bölgeselliğin doğal sonucu olarak da kültüre ait dinamiklerin anlaşılması bir hayli zorlaşmaktadır (Işıklı 2019, s. 143). Buradan da anlaşılacağı üzere birçok alt kültür bölgesinin varlığından söz etmek mümkündür.

Doğu Anadolu Bölgesinde çok sayıda Erken Tunç Çağı' merkezi bilinmektedir. Bölgede, anahtar merkezler ışığında Aslantepe, Norşuntepe ve Korucutepe merkezlerinin yer aldığı Yukarı Fırat Havzası, Sos Höyük, Karaz Pulur, Güzelova ve Büyüktepe merkezlerinin yer aldığı Erzurum Kars Platosu ve Tilkitepe, Dilkaya, Karagündüz ve İremir³ gibi merkezlerinin yer aldığı Van Gölü Havzası alt kültürleri bulunmaktadır (Işıklı 2019, Tablo 1). Söz konusu resme bakıldığında Murat Havzasında yer alan Muş ve Bingöl bölgelerinin eksik kaldığı açıkça dikkat çekmektedir. Son dönem kazıları ile bilim dünyasına tanıtılan Bingöl Murat Höyük ve Muş Tepeköy Höyük kazıları bu boşluğu tamamlayan iki önemli merkez olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muş Bölgesi'nde kazılan ilk höyük olan Tepeköy Höyük kazıları, kurtarma kazısı olması ve dolayısıyla da kısa sürmesine rağmen ortaya çıkardığı verilerle bölgenin geçmişine ışık tutmuştur. Daha önce yüzey araştırmaları ile söz edilen birçok kültürün kazılarla netlik kazanmasının veya doğrulanmasının yanında yeni bulgularla farklı kültürlerin tespit edilmesi açısından önemlidir.

Höyükte üç sezon boyunca yapılan kazılar neticesinde, beş tabakaya ait veriler elde edilmiş, bunlar yine C14 tarihlleme yöntemiyle de desteklenmiştir. İlk tabaka olan Erken Tunç Çağı tabakası konteksi sondaj kazıları ile net olarak tespit edilmiştir. Küçük boyutlu sondajlara rağmen mimari, çanak-çömlek ve buluntu açısından önemli sonuçlar elde edilmiştir. Höyükte bu tabakada ortaya çıkarılan Erken Transkafkasya Kültürü'ne ait mimari ve diğer buluntular Erzurum Bölgesi'nde Sos (Sagona, A. ve Sagona, C., 2000; Sagona 2003; Sagona ve ark. 1998), Karaz (Koşay ve Turfan 1959) ve Güzelova (Koşay ve Vary 1964) höyüklerinde, Van Bölgesi'nde Dilkaya (Çilingiroğlu 1993), Karagündüz (Sevin ve ark. 2000), Tilkitepe (Korfmann 1982) Van Kalesi Höyüğü (Konyar ve ark., 2019), Malatya-Elazığ Bölgelerinde ise Arslantepe VI (Frangipane 2000), Norşuntepe (Hauptmann 1982), Pulur/Sakyol, (Koşay, 1976) ve Tepecik (Esin, 1982) gibi Höyüklerden bilinmektedir.

Genel olarak bölgeler arasındaki farklılıklara rağmen İlk Tunç Çağ mimarisinde yuvarlak (daire-oval) ve düz köşe hatlı (dikdörtgen-kare) mimari plan olmak üzere iki plan tipi yaygındır. Taş temelli kerpiç, çamur dal örgülü bir düzene sahip mekanlar çoğunlukla da tek odalıdır. Anıtsal yapıların az görüldüğü küçük ev tarzı yapılarda depolama ve ışık işlevli eklenti odalarına da rastlanılmaktadır (Işıklı 2011, s. 79, 94).

3 Kazı ekibi içinde yer aldığımız İremir Höyük kazıları, 2020, 2021 yıllarında Hanifi Biber'in bilimsel danışmanlığı ve Van Müzesi başkanlığında yürütülmektedir. Kazı ile ilgili yayın çalışmaları devam etmektedir.

İlk mimari değerlendirmelere göre höyükte üç evreli mimari aşamadan bahsedilebilmektedir. Geç evre yapıları dikdörtgen planlıdır. Eklentiler ile en az iki odalı bir düzenlemeye sahiptirler. Orta evrede kare veya kareye yakın yapılarda eklentili birimler yerine farklı bölümlere ayrılmış mekanlar söz konusudur. Bölme duvarları tek ya da çift sıra taş dizileri ile yapılmış, neredeyse tüm duvarlarda sıvalar görülmektedir. Benzer mimari teknikte yapılmış yapılar Sos Höyük (Sagona, A. ve Sagona, C. 2000, s. 56-107; Sagona 2003, s. 101-109; Sagona ve ark. 1998, s. 31-64), Arslantepe VI (Frangipane 2000, s. 439-453), Norşuntepe (Hauptmann 1982, s. 13-40), Dilkaya Höyük (Çilingiroğlu 1993, s. 469-489) ve Karagündüz Höyük (Sevin ve ark. 2000, s. 409-413) gibi merkezlerin kültüre ait tabakalarında ortaya çıkarılmıştır.

Erken evre ise yuvarlak planlı yapılardan oluşmaktadır. Arslantepe ve Dilkaya Höyük'te taş duvar ya da taş temelli yuvarlak yapılar ortaya çıkarılmış, Karagündüz Höyük'te ise bir adet yuvarlak yapının varlığından bahsedilmiştir (Çilingiroğlu, 1993: 471; Sevin vd., 2000; 411). Ancak bu merkezlerde bulunan yuvarlak yapıların Tepeköy örnekleri ile pek benzer olmadıkları görülmektedir. Yuvarlak yapıların en alt seviyeden alınan analiz örneklerinden çıkan sonuç bu yapıların MÖ 2800-2700 yıllarına ait olduğunu göstermektedir.

Bahsi geçen üç yapı katına ait yapıların sadece dikdörtgen planlı örneklerinde çatı/dam yapısına ait somut kanıtlar ele geçmiştir. Kuzey alanda bulunan dikdörtgen planlı yapının üstünde ve çevresinde ele geçen döküntü kerpiç malzemelerde bulunan dal, çalı-çırpı izlerinden yola çıkılarak, yapının üst kısmının ahşap iskeleti oluşturulduktan sonra üzerinde dal, çalı-çırpı atılıp kerpiç malzeme ile kaplandığı düşünülmektedir. Bu sebeple yapıların düz damlı oldukları akla gelmektedir.

El yapımı olan seramikler taşçık ve saman katkılıdır. Siyah renkli mal (% 60) grubunun yanında yadsınamayacak oranda kahverengi (% 30) ve gri mal (% 10) grupları ile karşılaşmaktadır. Yüzey renkleri seramiğin dışında çoğunlukla siyah içinde ise kahve veya kırmızıdır. Çömlekler, çanaklar, bardaklar, testiler kapaklar ve depolama kapları da en sık görülen kap formlarıdır. Kazıma, oluk ve az da olsa baskı tekniklerinin görüldüğü seramiklerde spiral, yuvarlak ve düz bezemeler kullanılmıştır. Çanak-çömleklerde kültürün karakteristik örneklerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir (Işıklı 2011, s. 67-72). Muş ve çevresinde yüzey araştırmaları ile tespit edilen seramikler ile büyük oranda benzerlik söz konusudur (Biber 2018, s. 217). ETr kültürünün yayılım alanında bulunan yerleşimlerin neredeyse tamamında görülebilen bu örnekler detaylarda farklılık göstermektedir. Mimari ve küçük buluntularda olduğu gibi çanak-çömleklerdeki farklılıklar genellikle bölgesel ya da yerel değişimlerden kaynaklanmaktadır (Işıklı ve Ergürer 2017, s. 53; Biber ve Çiftçi 2017, s. 15-16).

Karakteristik dönem seramikleri ile birlikte farklı bir seramik repertuarı ile karşılaşmıştır. Tepeköy'ün yerel karakterli seramikleri olarak değerlendirdiğimiz seramikler düzgün

olmayan biçimleri ile oldukça kaba bir işçilik gösterirler. Seramiklerde taşçık, mika ve saman katkıya yoğun olarak rastlanılmaktadır. Kahverengi ve kahverenginin tonları ile turuncu renkli seramik bulunmaktadır. Tepeköy gibi Sos Höyük ve Murat Höyük 'te de yerel veya bölgesel seramiklerden bahsedilmektedir. Sos Höyük'te yerel kültür olarak ele alınan ve Geç Kalkolitik Çağ ile ilişkilendirilen farklı bir çanak-çömlek grubu bilinmektedir. Bu farklı kültürün Erken Transkafkasya Kültürü ile birlikte yaşadığına işaret eden Sagona, kaba bir çanak-çömlek grubunun Erken Transkafkasya Kültürü çanak-çömleğiyle beraber ele geçtiğini ifade etmektedir (Sagona ve ark. 1997, s. 186). Murat Höyük'te ise bölgesel karakterli vurgusu yapılmasına rağmen söz konusu seramiklerin benzerlik ve farklılığı üzerinde durulmamıştır (Özdemir 2021, s. 57).

M.Ö. 2. bin sonlarından itibaren yeni bir kültürün geliştiğine tanık olmaktadır. Yerleşik hayatın bittiği çiftçilik ve hayvancılığa dayalı ekonomik yaşantının yerine pastoral veya yarı pastoral bir yaşam biçimine geçildiği; yerleşme yerlerinin seçimi ve planlamasında önemli değişim ve gelişmeler olduğu görülmektedir. Rakım olarak yüksek bölgelerde, daha çok nekropollerden tanınan, yerleşik özellikler göstermeyen yarı göçebe ve ekonomisi hayvancılığa dayanan bir kültürdür. En belirgin özelliği boyalı çanak çömlek ve kurgan türü gömü geleneğidir (Özfirat 2001, s. 1; Sevin 2005, s. 356, 358).

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Malatya Elâzığ bölümü dışında kalan yerlerde Orta Tunç Çağı'na ait veriler oldukça azdır. Bunun sebebi olarak da bu dönem kültürlerinin tamamen göçebe oldukları ve tarım alanlarını kullanmadıkları ile ifade edilmektedir (Özfirat, 1999: 2; 2006: 162). Ayrıca Erken Transkafkasya Kültürü'nün M.Ö. 3. Bin yıl sonlarında etkisinin azaldığı, sosyo-ekonomik değişimlerin yaşanmaya başlandığı ve yeni kültürlerin oluşmaya başlandığı görüşü hakimdir (Kushnareva, 1997: 81).

Orta Tunç Çağı Tabakasında ise höyükte daha çok büyük ölçekli ocak/fırınlara varlığı, oldukça fazla çanak-çömlek ve diğer buluntularla birlikte sağlam bir mimari grubunun oluşu, bu dönemde höyüğün uzun bir zaman dilimi ve geniş bir alanda kullanıldığını kanıtlamaktadır. Genellikle bu dönem "Aras Kültürü" ya da "II. Bin yıl Kültürü" olarak adlandırılmış ve çoğunlukla bu dönemde boyalı (monokrom ya da polikrom boyalı) çanak-çömleklerin varlığından bahsedilmiştir (Özfirat, 2001; Işıklı, 2011). Ancak höyükte birçok dönemin çanak-çömleği ele geçmesine karşın boyalı örnek ele geçmemiştir. Bunun sebebi ise yukarıda da bahsedilen Erken Tunç Çağı'ndan başlayan ve Orta Tunç Çağı'nda da devamlılığının olduğu düşünülen yerel ya da farklı bir kültürün oluşu olarak düşünülmektedir. Aras boyalıları ya da II. Bin yıl boyalıları olarak kabul edilen mal grupları daha çok mezarlarda veya satın alma yoluyla ele geçmiştir.

Kısacası bölgede Erken ve Orta Tunç Çağlarında bilinen ve sürekli bahsi edilen kültürler dışında farklı kültürlerin de varlığı olmalıdır ve Tepeköy Höyük bu kültürlerin varlığına

büyük bir kanıttır. Özellikle bu tabakada ortaya çıkarılan bezemeli ocak ve ocak ile bağlantılı buluntular şu an için Doğu Anadolu Bölgesi'nde tek örnek olarak görülmektedir. Benzer kullanımlar olmasına karşın hem dönemsel farklılıklar hem de görünüm olarak farklılıklar vardır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım – S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.; Veri Toplama- S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.; Veri Analizi/Yorumlama- S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.; Yazı Taslağı- S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.; Son Onay ve Sorumluluk- S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma Murat Nehri Enerji Üretim AS. ENERGO-PRO tarafından maddi olarak desteklenmektedir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.; Data Acquisition- S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.; Data Analysis/Interpretation- S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.; Drafting Manuscript- S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.; Critical Revision of Manuscript- S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.; Final Approval and Accountability- S.E., M.E., Y.Ç., H.B., H.Y., G.A.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study was carried out by Murat River Energy Üretim AS. Financially supported by ENERGO-PRO.

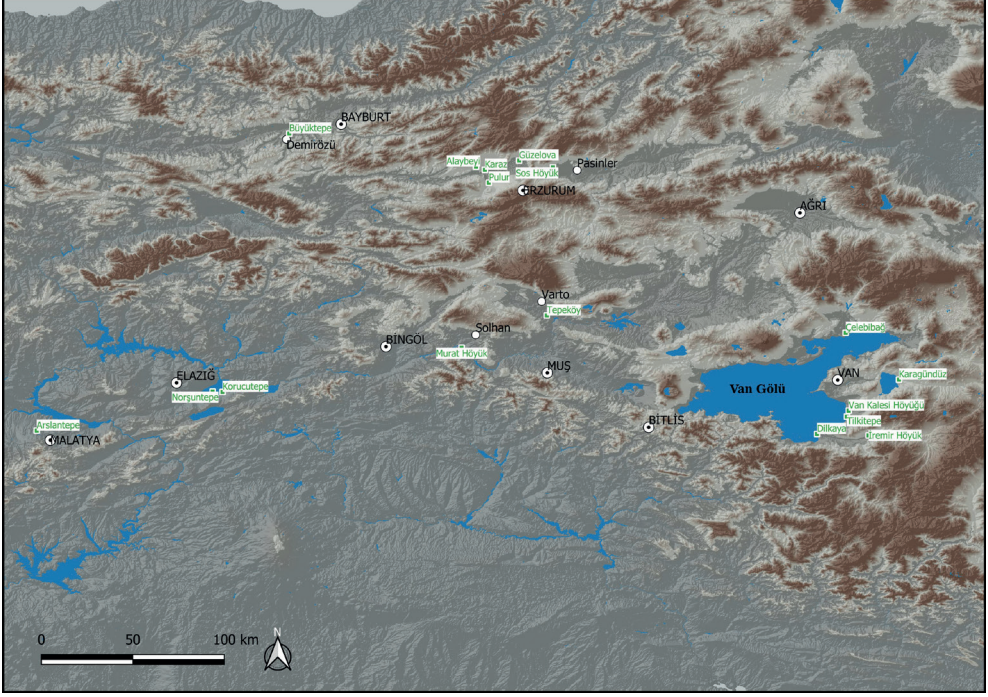
Kaynakça/References

- Amiran, R. (1952). "Connections Between Anatolia and Palestine in the Early Bronze Age". *Israel Exploration Journal* 2, 89-103.
- Arsebük, G. (1974). *Altınova'da Koyu Yüzlü Açıklı ve Karaz Türü Çanak Çömlek Arasındaki İlişkiler Sorunu: Kalkolitik Devir ile İlk Tunç Çağı I' e Geçiş Evresinde Elazığ Altınova Bölgesinden Ele Geçen Koyu Yüzlü Açıklı Mallar ile Karaz Türü Çanak Çömlek Grubu İlişkileri Sorunu Üzerine Bir Araştırma*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1974.
- Baykara, İ., Dinçer, B., Şahin S., (2018). "Gürgürbaba Tepesi (Erciş/Van) Paleolitik Çağ Araştırmaları I, *Colloquium Anatolicum*, 17, 161-188.
- Biber, H. (2018). *Muş İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009-2014*. İstanbul: hiperyayın.
- Biber, H. ve Çavuşoğlu, R. (2013). "2011 Yılı Muş-Malazgirt Arkeolojik Yüzey Araştırması". *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Çorum, 303-320.
- Biber, H. ve Çiftçi, Y. (2017). "Malazgirt Ve Bulanık Ovalarında Erken Transkafkasya Dönemi Yerleşmeleri ve Çanak - Çömlekleri". *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35/1, 1-43.
- Burney, C.A. (1966). "A First Season of Excavation at the Urartian Citadel of *Kayalıdere*", *Anatolian Studies* 16, 55-111.
- Burney, C. A. (1971). *The Peoples of the Hills: Ancient Ararat and Caucasus*. London.
- Ceylan, A. (2001). "Erzurum Ovası'nda Önemli Bir Merkez: Cinis Höyük", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*-26, Erzurum, 2001, s.29-41
- Çilingiroğlu, A., (1993), "Van-Dilkaya Höyüğü Kazıları Kapanış". *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 469-489.
- Esin, U. (1976) "Tepecik Kazısı, 1972", *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Ankara, 101-108

- Frangipane, M. (2000). "The Late Chalcolithic/EB I Sequence at Arslantepe: Chronological and Cultural Remarks From a Frontier Site", *Chronologies des Pays du Caucase et de L'Euphrate aux IV – III Millenaires*, Paris, 2000, 439 – 453
- Frangipane, M. (2003). "Arslantepe", *Arkeoatlas 2*, 19-21.
- Hauptmann, H. (1982). "Norşuntepe Kazıları, 1974". *Keban Projesi 1974 Çalışmaları*, Ankara, 13-40.
- İşıklı, M. (2011). *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü: Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- İşıklı, M. (2019). Erzurum Ovası Alaybeyi Höyüğü Kalkolitik ve Erken Tunç Çağ Tabakaları. In G. Altunkaynak (Ed.), *Karaz'dan Büyük İskender'e Erzurum Ovası'nda Yeni Bir Keşif Alaybeyi Höyük* (pp. 139-182). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- İşıklı, M. ve Ergürer, H., (2017). "Erken Tunç Çağı Doğu Anadolu Bölgesi Kura-Aras Kültürü'nde Mekan ve Mekan Kullanımına Dair Gözlemler", In: G. Coşkun (Ed), *Anadolu, Arkeoloji, Zaman ve Mekan* (Dumlupınar Üniversitesi V. Arkeoloji Sempozyumu, Kütahya 10-12 Ekim 2016), Ankara, 43-64
- Konyar, E., Genç, B., Konyar, H. B., Tan, A., Yılmaz, A., Avcı, C. (2019). Eski Van Şehri, Kalesi ve Höyüğü Kazıları 2017 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 40(1): 711-732.
- Koşay, H. Z. ve Turfan, K. (1959). "Erzurum-Karaz Kazısı Raporu". *Belleten* 23, 349-413.
- Koşay, H.Z. (1976). *Keban Projesi Pulur Kazısı, Aşağı Fırat Projesi Yayınları*, Ankara.
- Korfmann, M. (1982). *Tilkitepe, die ersten Ansätze prähistorischer Forschung in der östlichen Türkei*, Tübingen.
- Kökten, K. (1947). "1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", *Belleten* XI/43, 431-472.
- Kuftin, B. (1943). "The Urartian 'Columbarium' on the Slopes of the Ararat and Copper Age of the Kura-Araxes Basin". *Vestnik Gosudarstvennogo Muzeia Gevzii* 13B, 93-123.
- Kushnareva, K. (1997). *The Southern Caucasus in Prehistory*. The University of Pennsylvania Museum, Philadelphia.
- Özfirat, A. (1999). "1997 Yılı Bitlis-Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II/1, 1-22.
- Özfirat, A., (2000). «1998 Yılı Bitlis-Muş illeri Yüzey Araştırması Tunç ve Demir Çağları», *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara: 193-210
- Özfirat, A. (2001). *Doğu Anadolu Yayla Kültürleri (MÖ II. Binyıl)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Özfirat, A., (2006). «Pre-classical Survey in Eastern Turkey. Fifth Preliminary Report: Van Lake Basin and Mt. Ağrı Region». *Studi Micenei ed Egeo Anatolici* XLVIII, 177-207.
- Özdemir, A. (2021). Murat Höyük Erken Tunç Çağı III: Yerleşim Yapısı, Mimari ve Seramik. In A. Özdemir, Z. Kılınç, & E. Demir (Eds.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük* (pp. 45-72). İstanbul: Ege Yayınları.
- Özdemir, A. & Özdemir, A. (2021). "Murat Höyük'ten Bir Çeç Damga Mühür". *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*(22), 131-139
- Palumbi, G. (2008). *The Red and Black: Social and Cultural Interaction between the Upper Euphrates and the Southern Caucasus Communities in the Fourth and Third Millennium BC*, Roma.

- Palumbi, G., & Chataigner, C. (2014). The Kura-Araxes culture from the Caucasus to Iran, Anatolia and the Levant: Between unity and diversity. A synthesis. *Paléorient*, 40(2), 247-260.
- Peeters, L., (2004). “The Chronology Of The Caucasus During The Early Metal Age: Observations From Central Trans-Caucasus”. In: A. Sagona (Ed.), *A View From The Highlands. Archaeological Studies in Honour Of Charles Burney*, Ancient Near Eastern Studies, 12, Tbilisi, 539-555.
- Rothman, M. S., (1994). “The Pottery of the Muş Plain and the Evolving Place of a High Border Land”. *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 281 – 294.
- Rothman, M. S., (1992). “Alpaslan Baraj Gölü Alanında Muş Ovasında Yüzey Araştırmaları Ön Rapor, 1991”. *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 279-295.
- Rothman, M. S.,(2004). “Beyond the Frontiers: Muş in the Late Bronze to Roman Periods”. In: A. Sagona (Ed.), *A View From The Highlands. Archaeological Studies in Honour Of Charles Burney*, Ancient Near Eastern Studies, 12, Tbilisi, 121-178.
- Russell, H.F. (1980). *Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia*. British Archaeological Reports, International Series: 85, Oxford.
- Sagona, A. (1984). *The Caucasian Region in the Early Bronze Age*. Oxford.
- Sagona, A. (2003). “The Upper Levels at Sos Höyük, Erzurum: A Reinterpretation of the 1987 Campaign”, *Anatolia Antiqua XI*, 101-109.
- Sagona, A. ve Sagona, C., (2000). “Excavations at Sos Höyük, 1998 – 2000 Fifth Preliminary Report”, *Ancient Near Eastern Studies 37*, 56 – 127.
- Sagona, A., Erkmen, M., Sagona, C., McNiven, I., Howells, S., (1998). “Excavations at Sos Höyük, 1997: Fourth Preliminary Report”, *Anatolica 24* : 31-64.
- Sagona, A., Erkmen, M., Sagona, C., Howells, S. (1997). “Excavations at Sos Höyük, 1996 Third Preliminary Report”, *Anatolica 23*, 181-226.
- Sevin, V. (2005). Son Tunç/Erken Demir Çağı Van Bölgesi Kronolojisi. Kökeni Aranan Bir Devlet: Urartu. *Belleten*, 68 (252), 355-386.
- Sevin, V., Kavaklı, E., Özfirat, A. (2000). Karagündüz Höyüğü 1998 Yılı Kazıları. *XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı 21/1*, Ankara, 409-413.
- van Loon, M.N. (1973). “The Excavations at Korucutepe, Turkey, 1968-70: Preliminary Repots Part 1: Architecture and General Find”. *Journal of Near Eastern Studies 32/4*, 357-423.

Resimler

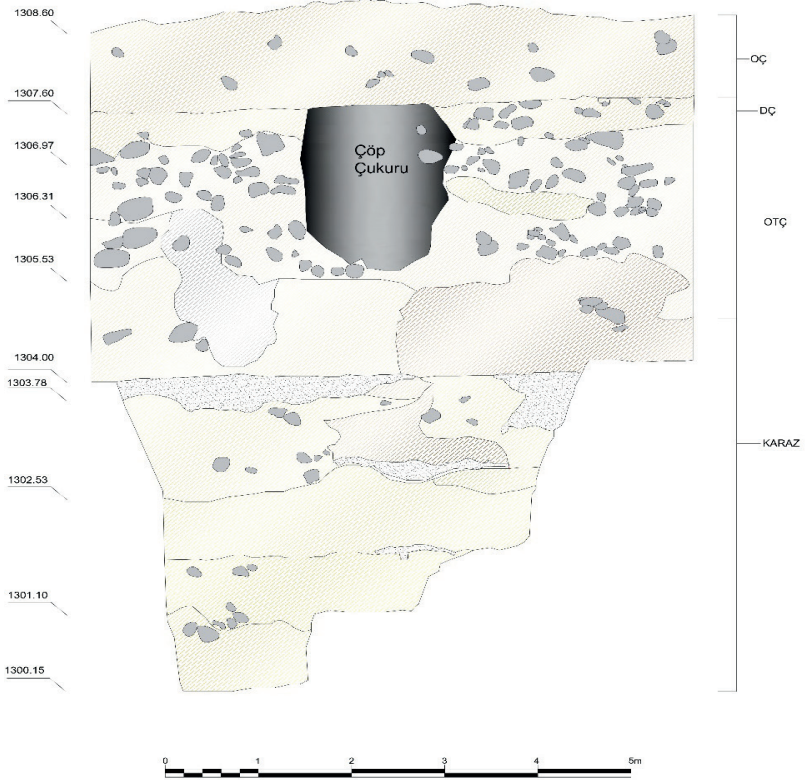

Harita 1. Tepeköy Höyük lokalizasyonu

Resim 1. Tepeköy Höyük genel görünüm

SONDAJ KUZEY KESİTİ

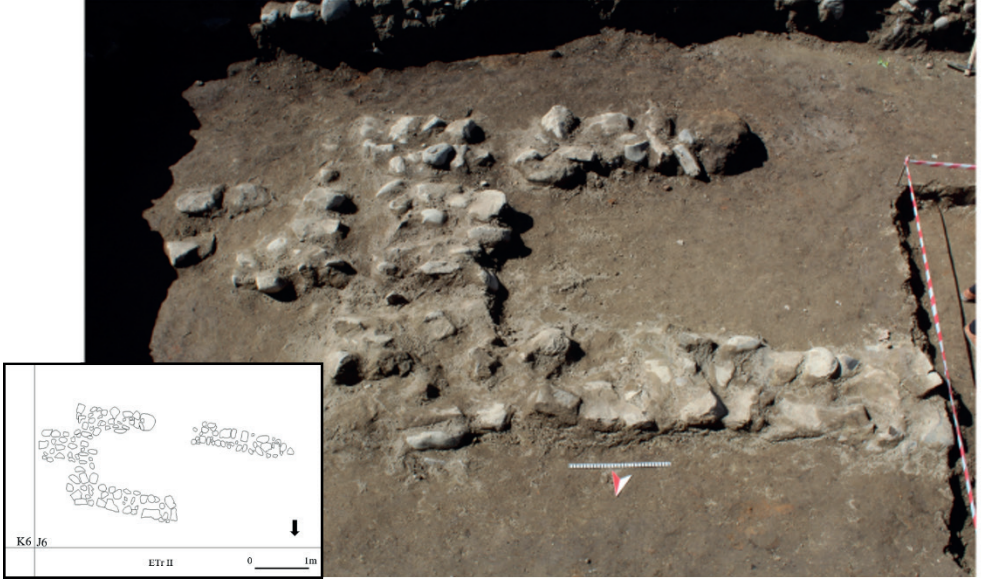
Resim 2. Tepeköy Höyük, Sondaj 1 kesiti

Resim 3. ETr Geç evre mimarisi, çok odalı dikdörtgen planlı yapı

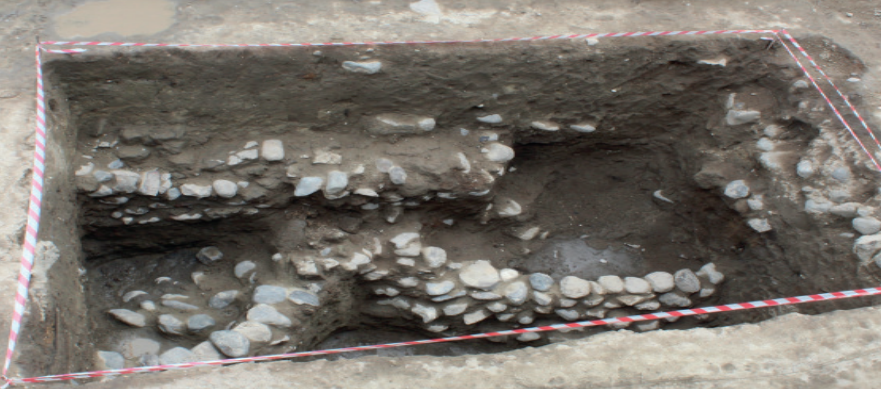
Resim 4. ETr Geç evre mimarisi, çok odalı dikdörtgen planlı yapı

Resim 5. ETr Orta evre mimarisi, içten bölmeli kare ya da dikdörtgen planlı yapı

Resim 6. ETr Erken evre mimarisi, yuvarlak, taş duvarlı yapılar (Doğudan görünüm)

Resim 7. ETr Erken evre mimarisi, yuvarlak, taş duvarlı yapılar (Kuzeyden görünüm)

Resim 8. ETr tabakasında ele geçen bronz buluntular, baltalar, spiral objeler, keskiner ve oraklar

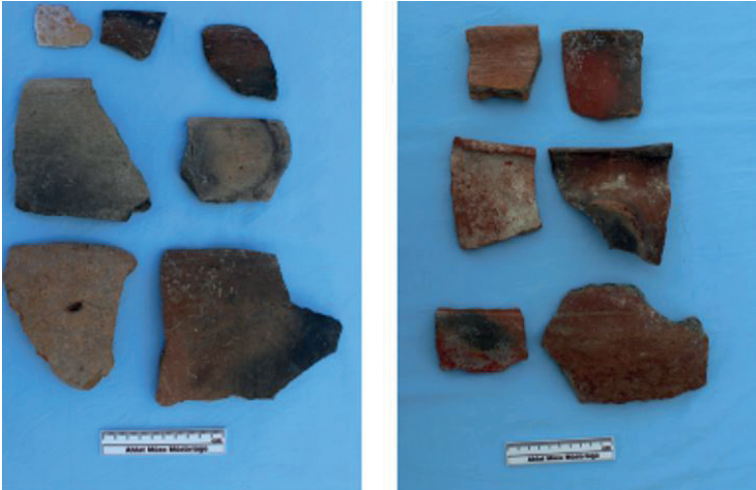
Resim 9. ETr tabakasında ele geçen pişmiş toprak buluntular; a) Çeç Mührü, b) Kırık ocak ayağı, c) oluk bezemeli çömlek, d) geoid ağırlık, f) yassı-tekerlek ağırlık, e) çömlek

Resim 10. ETr tabakasında ele geçen pişmiş toprak figürinler, a) Stilize insan biçimli, b) Hayvan biçimli

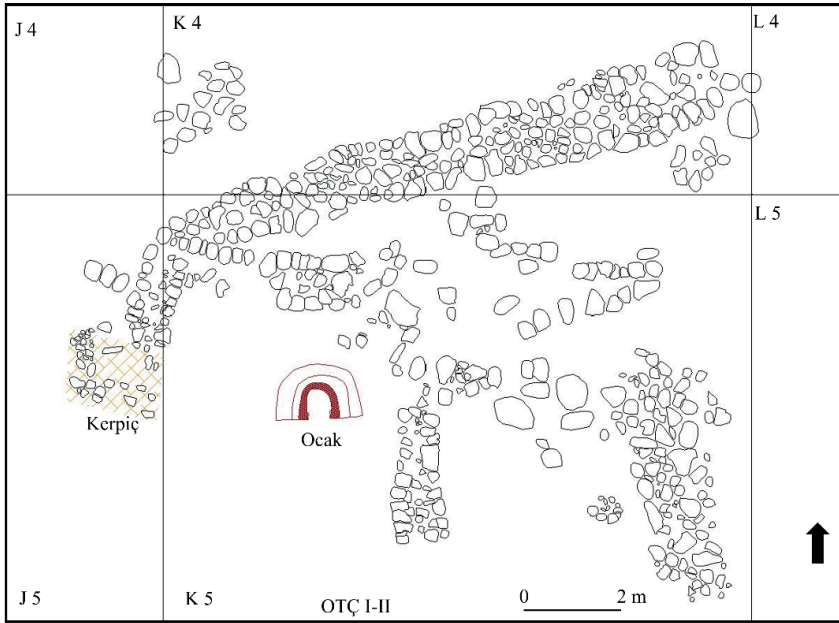
Resim 11. ETr Kültürü ile özdeşleşen çanak-çömlek grubu (Çift Renkli Mal Grubu, Dış-İç)

Resim 12. ETr tabakasında ele geçen, kültürün özellikleri pek yansıtmayan farklı, yerel üretim çanak-çömlek grubu

Resim 13. Orta Tunç Tabakası (erken ve orta yapı katları),
Dikdörtgen planlı yapı ve bezemeli ocak (kutsal ocak)

Resim 14. Orta Tunç Tabakası (1-2 yapı katları), kutsal ocak ve çok odalı yapı

Resim 15. Orta Tunç Tabakası (Geç yapı katı) büyük fırın kalıntısı ve çevre mimarisi (J9-J10)

Resim 16. Orta Tunç Tabakasına ait at nalı biçimli kutsal ocak

Resim 17. Orta Tunç Tabakasına ait at nalı biçimli kutsal ocak ve önünde ele geçen hayvan başları

Resim 18. Orta Tunç Tabakasına ait tüm çömlek ve çanak

Resim 19. Orta Tunç Tabakası, Orta yapılatında oraya çıkarılan pişmiş toprak kaide, oturak

Resim 20. Orta Tunç Tabakasına ait bronz balta ve çanaklar içinde ele geçen boncuk grubu